

Grzegorz Leszczyński

Błąd determinujący wolę : (kan. 1099 KPK)

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 48/1-2, 73-83

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. GRZEGORZ LESZCZYŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

BŁĄD DETERMINUJACY WOLE (kan. 1099 KPK)

Treść: Wstęp. – 1. Błąd w okresie poprzedzającym wydanie KPK z 1983 r. – 2. Błąd w kan. 1099 KPK z 1983 r. – 2.1. Błąd determinujący wolę. – 2.2. Autonomiczność błędu determinującego wolę. – Zakończenie.

Zagadnienie błędu i jego znaczenia prawnego zostało po raz pierwszy postawione przez św. Tomasza z Akwinu w odniesieniu do błędu heretyków lub niewiernych co do sakramentalności małżeństwa¹. Doktryna Tomasza, w której nie przyznawał on znaczenia prawnego błędowi wiary (*error fidei*), określanemu też jako błąd niewiernych (*error infidelis*) została w wieku XVI zastosowana przez Dominika Soto do błędu co do nierozzerwalności małżeństwa². Błąd co do jedności małżeńskiej pojawia się dopiero w doktrynie P. Gasparriego, który w opublikowanym w roku 1891 *Tractatus canonicus de matrimonio*, rozszerza przedmiot aplikacji błędu prawnego, zwanego *error simplex* na jedność małżeństwa³. P. Gasparri odmawia, podobnie jak Tomasz, jakiegokolwiek znaczenia prawnego błędowi co do przymiotów małżeństwa, pomimo że uznaje, iż w figurze błędu chodzi zarówno o błąd dotyczący substancji małżeństwa jak i błąd motywacyjny, czyli będący przyczyną kontraktu⁴.

¹ Por. T h o m a s A q u i n a s, *Liber quartus Sententiarum*, dist. 30, q. 1, art. 2.

² D. S o t o, *Commentariorum in IV Sententiarum*, Venetiis 1584, dist. 30, q. 1, art. 1.

³ Por. P. G a s p a r r i, *Tractatus canonicus de matrimonio*, t. II, Paris 1891, s. 19.

⁴ Tamże, s. 19-20. Czytamy tutaj: „Jam vero hoc in casu certum est haberi consensum matrimoniale ideoque matrimonium per se valere cum simplici errore juris etiam dante causam contractui [...]”.

1. Błąd w okresie poprzedzającym wydanie KPK z 1983 r.

Kanon 1084 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 roku stwierdzał: *Simplex error circa matrimonii unitatem vel indissolubilitatem aut sacramentalem dignitatem, etsi det causam contractui, non vitiat consensus matrimoniale*. Kanon ten odzwierciedlał opinię P. Gaspariego o bezskuteczności błędu prostego co do przymiotów małżeństwa jak i jego godności sakramentalnej. Brak skuteczności błędu prostego wynika z faktu, iż nie jest on błędem należącym do substancji⁵, a jedynie prostym, i dlatego w myśl kan. 1084 CIC nie czyni nieważnym aktu prawnego, o ile nie przestanie być błędem prostym⁶.

Kwestia błędu prostego wydawała się oczywista i nie budziła kontrowersji. Wątpliwości natomiast późniejszej doktryny dotyczyły figury błędu motywacyjnego (*error dans causam contractui*), która zdaniem kanonistów została ujęta w kan. 1084 CIC. Taki błąd, bowiem, według doktryny prawnej dotyczy pośrednio również woli człowieka, a nie tylko jego zdolności intelektualnych, gdyż pobudza i uaktywnia wolę w podejmowaniu decyzji⁷. Aby wykazać jednak słuszność zasady postawionej w kan. 1084 kanonistyka starała się ukazać brak znaczenia prawnego błędu motywacyjnego. Kanonistyka zgodnie uznawała, jak zauważa A. Stankiewicz, możliwość współistnienia błędu motywacyjnego oraz ważnej zgody małżeńskiej. Stąd przepisu kan. 1084 nie dało się wyjaśnić przez odniesienie do woli człowieka, ile raczej przez wzgląd na zasadę, iż wywołanie istotnych skutków węzła małżeńskiego nie zależy od woli stron, ale od prawa Bożego, do którego kontrahenci pragną dostosować się, zamierzając zawrzeć małżeństwo zgodnie z intencją ogólną i przeważającą czynienia tego, co czyni Kościół⁸.

Orzecznictwo tradycyjne okresu pokodeksowego jednomyślnie interpretowało błąd co do przymiotów małżeństwa zgodnie z brzmieniem kan. 1084 KPK. Orzecznictwo późniejsze, wbrew panującemu

⁵ Por. G. Michiels, *Principia generalia de personis in Ecclesia*, Romae 1955, s. 657.

⁶ Por. V. De Paolis, *L'errore che determina la volontà (cf. can. 1099)*, ME 120, 1995, s. 75; U. Navarrete, *De sensu clausulae «Dummodo non determinet voluntatem» can. 1099*, „Periodica” 81, 1992, s. 473.

⁷ Por. E. Betti, *Teoria generale del negozio giuridico*, Torino 1960, s. 438.

⁸ Por. A. Stankiewicz, *Błąd co do istotnych przymiotów i sakramentalności małżeństwa*, PK 28, 1985, nr 3-4, s. 22.

w doktrynie, jak i samym orzecznictwie okresu pokodeksowego, przekonaniu o bezskuteczności prawnej błędu motywacyjnego podjęło próbę wyzbycia się czysto intelektualnego rozumienia błędu i znalezienia odniesień do działania woli człowieka. Należy zauważyć, że nowy kierunek interpretacyjny figury prawnej błędu, wbrew normie zawartej w kan. 1084 CIC stwierdzającej nieskuteczność prawną błędu prostego⁹ czy motywacyjnego, orzekał nieważność właśnie z tytułu błędu uporczywego, który wpływa na wolę człowieka¹⁰.

Nowy kierunek juriesprudencjalny wysunął w tym zakresie dwie istotne zasady¹¹, z których pierwsza dotyczyła osłabienia czy wręcz przewyciężenia domniemania woli ogólnej zawarcia małżeństwa zgodnie z ustanowieniem Bożym i to proporcjonalnie do uporczywości błędu, druga zaś utworzenia nowego domniemania o konwersji błędu uporczywego w wolę koniecznie ukierunkowaną zgodnie z błędem i to również w zależności od zakorzenienia i uporczywości błędu¹². Tak sformułowane zasady stały się istotne dla późniejszych prac Papieskiej Komisji nad rewizją prawa małżeńskiego.

2. Błąd w kan. 1099 KPK z 1983 r.

Kanon 1099 KPK określający błąd co do istotnych przymiotów małżeństwa brzmi: *Error circa matrimonii unitatem vel indissolubilitatem aut sacramentalem dignitatem, dummodo non determinet voluntatem, non vitiat consensum matrimonialem*. Oznacza to, że błąd co do istotnych przymiotów małżeństwa, jakimi są jedność i nierozzerwalność, oraz co do godności sakramentalnej małżeństwa nie narusza zgody małżeńskiej, o ile nie determinuje woli. W sytuacji, zatem, w której ów błąd determinuje wolę mamy do czynienia z nieważnie wyrażoną zgodą małżeńską. W myśl zacytowanego wyżej kan. 1099 KPK błąd co do jedności, nierozzerwalności i godności sakramentalnej małżeństwa z zasady nie jest skuteczny, to znaczy, że nie narusza zgody małżeńskiej. Tak dzieje się oczywiście w sytuacji, jak stwierdza wyżej zacytowany kanon, gdy tenże błąd nie determinuje woli kontrahenta.

⁹ Por. Sent. coram Parisella z 9.01.1975 r., RRD 67, 1975, s. 4.

¹⁰ Por. Sent. coram Sabattani z 11.12.1964 r., RRD 56, 1964, s. 925-936.

¹¹ Por. Sent. coram Ewers z 18.05.1968 r., RRD 60, 1968, s. 350-351.

¹² Por. A. S t a n k i e w i c z, *pozytywny akt woli przy symulacji zgody małżeńskiej*, IM 4, 1999, s. 23-24; sent. coram Pozzi z 13.05.1972 r., RRD 64, 1972, s. 285.

Jak zauważa A. Stankiewicz, błąd niedeterminujący woli może współistnieć z ważną zgodą małżeńską, gdyż fałszywy osąd intelektu co do istotnych przymiotów i sakramentalności małżeństwa jeszcze nie przesądza, iż kontrahent w momencie wyrażania zgody małżeńskiej nie miał minimum poznawczego koniecznego do zaistnienia tejże zgody. Oznacza to, że np. w przypadku błędu co do jedności małżeńskiej pozostającego jedynie w sferze intelektu nie można mówić o wadliwej zgodzie małżeńskiej¹³.

Błąd prawny nie wyłącza świadomości znaczenia dokonywanych czynności prawnych, co oznacza, iż kontrahent w praktyce wie, że wyraża zgodę małżeńską na stworzenie wspólnoty życia z drugą osobą¹⁴. Ponadto zgodnie z domniemaniem prawnym zawartym w kan. 1101 § 1 KPK należy przyjąć, że zgoda wyrażana na zewnątrz odpowiada wewnętrznej woli każdego z kontrahentów, dopóki nie udowodni się czegoś przeciwnego. Zatem, dopóki błąd nie wywołuje niezgodności między wolą wewnętrzną błędzącego a jego zewnętrzną deklaracją, czyli dopóki efektywnie nie zdeterminuje jego woli, błąd taki pozostaje bezskuteczny w odniesieniu do zgody małżeńskiej¹⁵.

2.1. Błąd determinujący wolę

Jak zauważono, błąd z zasady nie narusza zgody małżeńskiej, niemniej w sytuacji, gdy determinuje wolę kontrahenta, czyni wyrażaną przez niego zgodę małżeńską nieważną. Warto zauważyć, iż Prawodawca postanowił użyć w kan. 1099 KPK terminu *dummodo non determinet voluntatem*¹⁶. Termin ten ma znaczenie ściśle określone w prawie kanonicznym. Partykuła *dummodo* oznacza, że żaden inny błąd nie narusza zgody małżeńskiej, jak tylko błąd determinujący wolę kontrahenta. Warto zauważyć, że kan. 39 KPK, choć co prawda określający inną rzeczywistość, stwierdza, że warunki dodane do aktu administracyjnego tylko wtedy wymagane są do ważności, gdy są wyrażone partykułami: jeśli, chyba że, o ile¹⁷. Analogicznie w przypadku

¹³ Por. Sent. coram Māsala z 10.10.1973 r., RRD 65, 1973, s. 627.

¹⁴ Por. Z. Grocholewski, *L'errore circa l'unità, indissolubilità e la sacramentalità del matrimonio*, w: *Error determinans voluntatem*, red. P. A. Bonnet, C. Gullo, Città del Vaticano 1995, s. 13.

¹⁵ Por. A. Stankiewicz, *Błąd*, dz. cyt., s. 27.

¹⁶ Por. J. Kowal, *L'errore circa le proprietà essenziali o la dignità sacramentale del matrimonio (can. 1099)*, „Periodica” 87, 1998, s. 308.

¹⁷ Por. kan. 39 KPK.

kan. 1099 KPK partykuła *chyba że*, czyli *dummodo*, oznacza, że błąd narusza zgodę małżeńską jedynie wtedy, gdy determinuje wolę. Użyty w kan. 1099 KPK czasownik *determinare* oznacza, iż w przypadku błędu determinującego wolę mamy do czynienia z przejściem błędu z płaszczyzny czysto intelektualnej w zakres woli kontrahenta. Co więcej, wpływ błędu determinującego wolę polega na ukierunkowaniu tejże woli na określony błędnie rozumiany przedmiot¹⁸.

Po tych krótkich wyjaśnieniach natury czysto terminologicznej zauważmy, iż wśród błędów naruszających zgodę małżeńską należy wyróżnić dwa rodzaje błędów: błąd tzw. motywacyjny (*causam dans*) oraz błąd tzw. uporczywy, inaczej mówiąc zakorzeniony (*pervicax vel radicans*)¹⁹.

Błąd determinujący wolę jest błędem motywacyjnym, gdyż dotyczy samej motywacji działania osoby kontrahenta. Błąd ten podaje rację, ukierunkowanie samej decyzji, stając się jedynym motywem determinującym²⁰. W ten sposób błąd ten determinuje proces woli i bezpośrednio się z nim łączy²¹. Jak zauważa P. J. Viladrich, przejście rozumu w wolę w tym przypadku dokonuje się poprzez konieczną determinację podmiotu, w którą rozum wprowadza podmiot, gdy jedyne co sąd praktyczny rozumu zna i dlatego oferuje zaangażowaniu się woli, bez poznania innych opcji, jest błędne. W ten sposób wola zostaje pozbawiona możliwości wyboru, gdyż zdaje jej się, że jedynym przedmiotem, którego pragnie, jest błędnie przedstawiana przez rozum rzeczywistość²². Wola, zatem, przylega do błędu co do przymiotów, ponieważ ta informacja jest jedyną, którą ma rozum praktyczny²³. Błąd motywacyjny, zatem niweczy zgodę małżeńską, gdyż kontrahent ogranicza swoją intencję, ponieważ tego rodzaju błędem zostaje zdeterminowana jego wola²⁴.

¹⁸ Por. J. F. Castaño, *Il Sacramento del matrimonio*, Roma 1992, s. 349-350.

¹⁹ Por. W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, Gdańsk 1991, s. 122-123.

²⁰ Por. S. Villegiante, *Errore e volontà simulatoria nel consenso matrimoniale in diritto canonico*, ME 109, 1984, s. 502.

²¹ Por. A. Stankiewicz, *Błąd*, dz. cyt., s. 27.

²² Por. Sent. coram Felici z 13.06.1954 r., RRD 46, 1954, s. 616; sent. coram Pozzi z 13.05.1972 r., RRD 64, 1972, s. 285; sent. coram Parisella z 15.10.1981 r., RRD 73, 1981, s. 490; sent. coram Giannecchini z 19.11.1982 r., RRD 74, 1982, s. 539.

²³ Por. P. J. Viladrich, dz. cyt., s. 274.

²⁴ Por. A. Stankiewicz, *Błąd*, dz. cyt., s. 28.

Błąd uporczywy, w zasadzie sprowadza się do błędu motywacyjnego, gdyż różnica między dwiema formami błędu polega jedynie na intensywności przyłgnięcia do błędu podmiotu²⁵, czyli w przypadku błędu uporczywego mamy do czynienia z błędem ideologicznym przeciwnym nauce Kościoła lub z deprawacją moralną, świadomie wybraną jako przedmiot życia²⁶.

Odniesienie błędu determinującego wolę do ważności zgody małżeńskiej polega na określeniu związku, jaki istnieje między błędnie zaprezentowanym przez intelekt przedmiotem a aktem woli, który przez ów błąd zostaje koniecznie zdeterminowany tak, że rzeczywistość przedstawiona przez intelekt staje się jedyną możliwą, a zatem motywacją działania woli kontrahenta²⁷. Co więcej, jak zauważa Z. Grocholewski, błąd determinujący wolę może stać się przyczyną determinacji podmiotu w kierunku wskazanym przez intelekt tylko wtedy, gdy istnieje jakaś przyczyna czy okazja, która sprzyja przypisaniu błędnego pojmowania jakiegoś przymiotu czy godności sakramentalnej małżeństwa wyrażanej przez podmiot zgodzie małżeńskiej. W przeciwnym wypadku, bowiem, mamy do czynienia z błędem, który dotyczy przedmiotu ogólnie pojętego, nie zaś odnoszącego się bezpośrednio do konkretnego konsensu małżeńskiego²⁸.

Współczesne społeczeństwo, jak czytamy w sentencji coram Stankiewicz z 14 listopada 1985 roku²⁹ wraz z coraz bardziej laicką koncepcją małżeństwa z pewnością sprzyja powstawaniu błędu co do jedności czy nierozzerwalności małżeństwa³⁰. Współczesny człowiek, wskutek rozluźnienia moralnego oraz bardzo względnie pojętej trwałości czy wierności małżeńskiej³¹, co czytamy chociażby w jednej z sentencji coram Ragni z 9 grudnia 1982 roku³², nie za-

²⁵ Por. Z. Grocholewski, dz. cyt., s. 14.

²⁶ Por. A. Stankiewicz, *Błąd*, dz. cyt., s. 28-29; sent. coram Másala z 10.10.1973 r., RRD 65, 1973, s. 844; sent. coram Palazzini z 8.10.1975 r., RRD 67, 1975, s. 544; sent. coram Stankiewicz z 21.04.1983 r., RRD 75, 1983, s. 178-179.

²⁷ Por. J. Kowal, dz. cyt., s. 313-314.

²⁸ Por. Z. Grocholewski, dz. cyt., s. 14; S. Villegiante, dz. cyt., s. 504.

²⁹ Por. Sent. coram Stankiewicz z 14.11.1985 r., RRD 85, 1985, s. 486-487.

³⁰ Por. Sent. coram Anné z 11.03.1975 r., RRD 67, 1975, s. 96-97; sent. coram Palazzini z 8.10.1975 r., RRD 67, 1975, s. 544; sent. coram De Lavresin z 26.10.1983 r., RRD 75, 1983, s. 531; sent. coram Ferraro z 16.10.1984 r., RRD 76, 1984, s. 526.

³¹ Por. A. Stankiewicz, *De iurisprudentia rotali recentiore circa simulationem totalem et partialem* (cc. 1101, § 2 CIC; 824, § 2 CCEO), ME 72, 1997, s. 482.

³² Por. Sent. coram Ragni z 9.12.1982 r., RRD 74, 1982, s. 595-596.

wsze rozumie, na czym polega wyłączność aktów seksualnych i nie zawsze dostrzega konieczność zawierania małżeństwa trwałego. Tak dojrzewająca wizja małżeństwa nie opartego na wierności, ale otwartego na różne wolne związki, może powodować w podmiocie błędne przeświadczenie intelektu, że np. wyłączność seksualna jako dobro małżeństwa nie stanowi jego istoty, a przez to nie jest koniecznie wymagana³³. O ile tego rodzaju rozumowanie pozostanie jedynie w sferze jego intelektu, wyrażana przez niego zgoda małżeńska będzie ważna, gdyż błąd taki nie determinuje jego woli³⁴. Możliwe jest jednak, że owo błędne rozumienie przedmiotu dobra wierności przekształci się w rozumowanie praktyczne wpływające na jego wolę³⁵. Co więcej, owo przekształcenie błędu intelektualnego w wolę działania może być na tyle determinujące, że jego wola nie będzie dostrzegać innego, prawdziwego rozumienia np. wierności małżeńskiej. W ten sposób wola kontrahenta zostanie na tyle zdeterminowana, że zawierając małżeństwo będzie to w czynił pragnąc zawrzeć małżeństwo, w którym wierność, czy lepiej prawo do wyłączności seksualnej ze strony współmałżonka zostanie zanegowane. Nie uczyni tego, co należy podkreślić, w sposób świadomy, gdyż mielibyśmy do czynienia z wykluczeniem dobra wierności, ale uczyni to w nieświadomości rozumienia przedmiotu zgody małżeńskiej³⁶. Kwestią fundamentalną pozostaje określenie, na ile błędne rozumienie np. dobra wierności małżeńskiej może mieć wpływ na wolę kontrahenta w konkretnym przypadku w odniesieniu do konkretnego małżeństwa³⁷.

Udowodnienie błędu determinującego wolę nie jest rzeczą prostą³⁸, nie mniej jednak jak się wydaje, im większy będzie błąd i im silniej będzie on oddziaływał na wolę kontrahenta tym udowodnienie przejścia błędnego rozumienia, dla przykładu jedności i wierności małżeńskiej, od intelektu do woli kontrahenta będzie łatwiejsze. Należy jedynie zwrócić uwagę, jak podkreśla chociażby Ewers w sentencji z 19 maja 1983 r. czy mamy do czynienia, jak w przypadku wyklu-

³³ Por. Sent. coram Stankiewicz z 14.11.1985 r., dz. cyt., s. 487.

³⁴ Por. Sent. coram Pinto z 6.11.1972 r., RRD 64, 1972, s. 674.

³⁵ Por. Sent. coram Stankiewicz z 21.04.1983 r., RRD 75, 1983, s. 179.

³⁶ Por. Sent. coram Pompedda z 26.11.1993 r., RRD 85, 1993, s. 717.

³⁷ Por. A. S t a n k i e w i c z, *De iurisprudencia*, dz. cyt., s. 483.

³⁸ Por. J. T. M a r t í n De A g a r, *El error sobre las propiedades esenciales del matrimonio*, IC 35, 1995, s. 140-141.

czenia dobra wierności małżeńskiej, z błędem determinującym wolę odnośnie prawa do wyłączności seksualnej czy jedynie odnośnie nie dotrzymania tegoż prawa. Powraca, zatem, dokonane przez Tomasza z Akwinu, zaaplikowane do konsensu małżeńskiego przez T. Sanchez-a, rozróżnienie między prawem, a jego nie dotrzymaniem³⁹.

2.2. Autonomiczność błędu determinującego wolę

Już na wstępie naszych rozważań dotyczących autonomiczności figury prawnej błędu determinującego wolę trzeba zauważyć, iż zdania autorów jak i orzecznictwa w podejmowanej kwestii są podzielone⁴⁰. Pierwszą grupę stanowią tacy autorzy jak: U. Navarrete⁴¹, F. Gil de Las Heras, J. T. Martín de Agar⁴² i R. Serres, którzy twierdzą, iż błąd determinujący wolę jest jednoznaczny z warunkiem postawionego *implicite* lub z błędem warunkującym osobę kontrahenta. Spośród nich U. Navarrete i R. Serres zauważają, iż figura błędu determinującego wolę jest prostą aplikacją normy zawartej w kan. 126, gdyż określenie *dummodo non determinet voluntatem* jest równoznaczne z klauzulą *ex errore, qui... recidit in conditionem sine qua non*⁴³.

Większość autorów, jak zauważa R. Serres, nie uznaje błędu determinującego wolę jako figury autonomicznej, sprowadzając ją do wykluczenia *implicite* jedności, nierozzerwalności lub godności sakramentalnej małżeństwa. Do tej grupy autorów należą: R. Aznar, E. Graziani, J. Fornés, P. Moneta, M. Berti, Z. Grocholewski, V. De Paolis⁴⁴ i A. Abate⁴⁵.

Ostatnią grupę autorów stanowią J. P. Viladrich, S. Villeggiant, A. Stankiewicz, W. Góralski⁴⁶, P. A. Bonnet⁴⁷, S. Berlingò, którzy dostrzegają w figurze błędu determinującego wolę jako figurę autonomiczną⁴⁸.

³⁹ Por. Sent. coram Ewers z 19.05.1979 r., RRD 71, 1979, s. 286.

⁴⁰ Por. R. Serres López de Guereñu, *Error recidens in conditionem sine qua non (can. 126)*, *Estudio histórico-jurídico*, Tesi Gregoriana, Roma 1997, s. 183-195.

⁴¹ Por. U. Navarrete, dz. cyt., s. 493.

⁴² Por. J. T. Martín De Agar, dz. cyt., s. 139.

⁴³ Por. R. Serres, dz. cyt., s. 183-184. 200.

⁴⁴ Por. V. De Paolis, dz. cyt., s. 95-96.

⁴⁵ Por. R. Serres, dz. cyt., s. 184-185.

⁴⁶ Por. W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 99.

⁴⁷ Por. P. A. Bonnet, *Introduzione al consenso matrimoniale canonico*, Milano 1985, s. 64-65.

⁴⁸ Por. R. Serres, dz. cyt., s. 185-193.

Jak zauważa J. Kowal obie pierwsze hipotezy, sprowadzające błąd determinujący wolę do warunku postawionego *implicitie* lub do symulacji, w gruncie rzeczy niewiele różnią w płaszczyźnie substancjalnej, gdyż obie podkreślają konieczność pozytywnego aktu woli kontrahenta działającego w błędzie w celu uznania skuteczności błędu w odniesieniu do nieważności małżeństwa. Różnice, zatem między dwiema pierwszymi koncepcjami mają raczej charakter terminologiczny i systematyczny niż substancjalny⁴⁹. I rzeczywiście M. Berti, uzasadniając odniesienie figury prawnej błędu determinującego wolę do figury prawnej symulacji, stwierdza, iż błąd może zdeterminować osobę jedynie wtedy, gdy ta uzna błędnie rozumiane małżeństwo jako wartościowe czy dobre dla niej, i przez to pozytywnym aktem woli dokona wyboru preferując właśnie taki obraz małżeństwa⁵⁰.

Uważam, że nie można odnieść kwestii błędu, o której mowa do figury symulacji, argumentując, że pozytywny akt woli kontrahenta jest skierowany przeciw przedmiotowi, który w rzeczy samej nie może być przedmiotem symulacji. Można, bowiem wykluczyć godność sakramentalną małżeństwa, podobnie jak jeden z przymiotów czy elementów małżeństwa, zgodnie z kan. 1101 § 2 KPK, nie można natomiast wykluczyć niesakramentalności małżeństwa, tak jak nie można wykluczyć poligamii czy rozerwalności małżeństwa. Moim zdaniem, pozytywny akt woli w przypadku symulacji musi być skierowany przeciw jedności czy dobru wierności, lub nierozzerwalności małżeństwa i dlatego odniesienie błędu determinującego wolę do wykluczenia jedności czy nierozzerwalności małżeństwa nie można przyjąć za uzasadnione. Słusznie, więc, zauważa Z. Grocholewski, choć jako taki należy do grupy autorów przeciwnych autonomiczności figury błędu determinującego wolę, że owa autonomiczność jest uzasadniona jedynie w przypadku, gdy odrzuci się konieczność pozytywnego aktu woli determinującego wolę⁵¹.

Bardzo jasno powyższą kwestię wyjaśnia A. Stankiewicz, twierdząc, że w ramach błędu determinującego wolę można wyróżnić

⁴⁹ Por. J. Kowal, dz. cyt., s. 310.

⁵⁰ Por. M. Berti, *L'esclusione della sacramentalità del matrimonio da parte dei battezzati non-credenti nella dottrina e nella giurisprudenza attuali*, Dissertatio ad doctoratum, Trento 1992, s. 165.

⁵¹ Por. Z. Grocholewski, *Positivo atto di volontà come causa di nullità del matrimonio secondo il can. 1101 par. 2 del nuovo Codice*, w: *Questioni canoniche*, Milano 1984, s. 265.

dwa stany faktyczne. Pierwszy z nich jest błąd w ścisłym sensie, który jest fałszywym sądem intelektu o rzeczywistości sobie nieznaney. Drugi to błąd wypływający z takich pozycji intelektualnych, jak np. opinie, przekonania, przeświadczenia, które implikują znajomość przeciwności i w których z tego powodu nie formuje się fałszywego sądu o rzeczach nieznanych. Jak zauważa Autor jedynie w drugim przypadku może zaistnieć wykluczenie kogoś z przymiotów małżeństwa przez pozytywny akt woli, ponieważ błędzący zna doktrynę katolicką o małżeństwie, a więc pozytywnym aktem woli ją odrzuca. Mamy, zatem w tym przypadku do czynienia z jedną z figur symulacji określonych w kan. 1101 § 2 KPK. Nie jest to jednak możliwe w pierwszym przypadku, gdyż nie można wykluczyć czegoś, czego się nie zna⁵². Jakkolwiek, bowiem fałszywe przekonania pobudzają wolę do pozytywnego przyjęcia odpowiadającego im przedmiotu, a więc w naszym przypadku akceptacji schematu małżeńskiego przeciwnej nauce Kościoła w odniesieniu do godności sakramentalnej małżeństwa, to jednak nie powodują, iż podmiot pozytywnym aktem woli pragnie wykluczyć godność sakramentalną małżeństwa, gdyż, co podkreślamy w przypadku błędu, nie może wykluczyć czegoś, czego się nie zna⁵³.

* * *

Podobnie jak błąd może zdeterminować wolę do akceptacji małżeństwa jedynie niesakramentalnego, sprawiając wadę konsensu, tak również można bezpośrednio wykluczyć sakramentalność małżeństwa pozytywnym aktem woli. Podobnie błąd może zdeterminować wolę do akceptacji małżeństwa opartego na niewierności czy braku trwałości. W tym sensie sformułowanie kan. 1099 stanowi bez wątpienia ważny pomocniczy wskaźnik interpretacyjny dla kan. 1101 § 2 KPK, w kwestii wykluczenia jedności, wierności czy nierozzerwalności małżeństwa, jak i godności sakramentalnej małżeństwa⁵⁴. Trzeba przyznać, że samo zjawisko błędu wchodzi w skład zjawiska symulacji, gdyż w obu przypadkach mamy do czynienia z niezgodnością między wolą a jej zewnętrzną formą wyrazu⁵⁵. Nie

⁵² Por. S. Villegiante, dz. cyt., s. 508.

⁵³ Por. A. Stankiewicz, *Błąd*, dz. cyt., s. 29-30.

⁵⁴ Por. W. Góralski, dz. cyt., s. 126.

⁵⁵ Por. A. Stankiewicz, *Błąd*, dz. cyt., s. 30.

oznacza to jednak, iż błąd determinujący wolę nie odróżnia się od symulacji. W przypadku, bowiem symulacji następuje pozytywne wykluczenie np. jednościi małżeństwa czy dobra wierności, w przypadku błędu owo wykluczenie jest nieświadome, czyli bez udziału pozytywnego aktu woli kontrahenta. W tym przypadku ów pozytywny akt woli byłby skierowany przeciwko rzeczywistości, której się nie zna⁵⁶.

L'errore che determina la volontà (can. 1099 CIC)

Viviamo oggi in un mondo, in cui davanti agli nostri occhi, si presentano spesso le diverse tendenze contrarie all'insegnamento della Chiesa. In conseguenza di queste, l'uomo di oggi non sempre è capace di distinguere bene qual'è il concetto del matrimonio presentato dalla Chiesa, qual'è invece quello del mondo laico. Questa difficoltà produce sia nel suo intelletto, che nella sua volontà, i comportamenti contrari, riguardo al matrimonio canonico, all'insegnamento della Chiesa raccolto nel Codice di Diritto Canonico. Possono, quindi capitare i casi, anche se forse raramente, che una persona battezzata contra il matrimonio provocata dall'errore che determina la sua volontà. Il can. 1099 CIC decide che l'errore come tale non provoca la nullità matrimoniale. Possono però succedere i casi in cui la volontà di una persona è così gravemente intaccata dall'errore riguardo alle proprietà matrimoniali o alla dignità sacramentale del matrimonio che il suo matrimonio sarà nullo. In questo articolo cerco di precisare i questi casi, ma anche di descrivere la figura dell'errore che determina la volontà sotto l'aspetto della sua autonomia giuridica.

⁵⁶ Por. S. V i l l e g i a n t e, dz. cyt., s. 509.